

ویژگی مقربان از منظر آیات و روایات

اکرم هاتفی¹
فاطمه صنعتی

چکیده

یکی از راه‌های سعادت و خوشبختی انسان در دنیا و آخرت رسیدن به مقام قرب الهی می‌باشد. انسانی که شکر نعمت به جا نیاورد و ناسپاس باشد و تقوای او را رعایت نکند، به تدریج از لطف و مقام قرب دور شده، در دام شیطان گرفتار و نگون بخت می‌شود. پژوهش انجام گرفته از منظر آیات قرآن و روایات به روش توصیفی و تحلیلی با استفاده از متون اسلامی در صورت گرفته است. در این مقاله خصوصیات زندگی فردی: زدودن کینه از دل، امرزش خواستن برای برادران مومن، و زندگی اجتماعی: جهاد و تبعیت از پیامبر و رضایت خداوند مورد بررسی قرار گرفته است.

کلید واژه: قرب، مومن، سابقون، بهشت

¹ طلبه حوزه علمیه فاطمیه اشکذر

مقدمه

محقق در این تحقیق بر آن شده است تا ویژگی اشخاص مقرب در گاه خداوند متعال را بر اساس آیات و روایات بیان دارد.

اگر انسان در مورد نعمت های الهی که به او از سر لطف و فضل عنایت فرموده ناسپاس باشد و قدر دان نباشد و تقوای او را مراعات نکند، بی شک در دام شیطان لعین گرفتار شده و کم کم از مقام قرب و وجه الهی دور میشود.

بشر از نظر فطری مشتاق قرب باری تعالی است، بنابراین برای رسیدن به این مهم باید خود را متخلق به اخلاق خدای رحمان کند و رنگ خدای بگیرد.

انسان مقرب در عمل از بعد فردی، باید دارای موارد زیر باشد: ایمان، عمل صالح، قلبی بی کینه و... و از نظر اجتماعی: ایثارگر، جهادی و صله رحم و... داشته باشد. اگر انسان دارای چنین خصلت هایی باشد، مورد رحمت خداوند متعال قرار میگیرد، مالش زیاد، اسایش و راحتی هنگام مرگ و رسیدن به بهشت مقرب الهی را پیدا می کند.

مفهوم شناسی

۱. مقربین در لغت

اسم، فارسی، ماخوذ از تازی-ملائکه کروبین و خویشان و نزدیکان (فرهنگ نفیس، ج ۵، ص ۳۴۵۴) مقربین: (م ر ر) (ع، ص ۱)، ملائکه، کروبین، مقربین، ج مقرب، فرشتگان نزدیک، خویشان و نزدیکان پادشاه. (لغت نامه دهخدا، ج ۲، ص ۲۷۸۶)

مقربین در اصطلاح:

آنان که به درگاه خداوند متعال تقرب جسته اند، یکی از مقامات عالی سالکان طریق مقام مقربین است که گفته اند: حسنات الابرار سیئات المقربون.

(فرهنگ لغات و اصطلاحات و تعبیرات عرفانی، ج ۱، ص ۷۳۹)

۲. السابق (س ب ق) مشتق، ثلاثی مجرد، باب فعل یفعل

السابقان گذشتگان، پیشینیان (فرهنگ ابجدی، ج ۱، ص ۴۶۸)

کسانی که در اطاعت خدا سبقت گرفتند برای آن مقدر شدند. (شمس العلوم دواء کلام العرب من الکوم، ج ۵، ص ۲۹۵۶)

اولی ها تکرار می شود و معنا این است: اولی ها مقربان هستند، پس خداوند متعال خلقت خود را در حسنات مساوی با تقدم قرار داد و هیچ یک از آن ها را از انجام هیچ طاعتی محدود نکرد. (شمس العلوم دواء کلام العرب من الکوم، ج ۵، ص ۲۹۵۷)

وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ (۱۰)

و پیشی گیرندگان [به اعمال نیک] که پیشی گیرندگان [به رحمت و آمرزش] اند،

(#مترجم_حسین_انصاریان)

برای اینکه بدانیم سابقین چه کسانی هستند، به تفسیر نمونه علامه طباطبایی رجوع می شود تا آیه شریفه از بعد نظر ایشان مورد بررسی قرار بگیرد:

سابقین (در عمل خیر که سابقین در مغفرت و رحمتند، و) جلوتر از هر کس دیگر به بهشت در می آیند. مؤلف: اینکه فرمود: "جلوتر از هر کس دیگر به بهشت در می آیند" تفسیر سابقین دوم است. و در الدر المنثور است که: عبد بن حمید و ابن جریر و ابن منذر، از علی بن ابی طالب (ع) روایت کرده که فرمود: "هباء منبث" عبارت است از ذرات سرگردان در فضا و "هباء منثور" به معنای غباری است که در ستون شعاع خورشید تابیده از پنجره دیده می شود. و نیز در همان کتاب آمده که ابن مردویه از ابن عباس روایت کرده که در تفسیر جمله "وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ" گفته: این آیه در باره حزقیل مؤمن آل فرعون، و حبیب نجار، که داستان در سوره یس آمده، و علی بن ابی طالب (ع) نازل شده، که هر يك از آنان پیشگام امت خود بوده، و علی از همه آنان افضل است. و در مجمع البیان از ابی جعفر (ع) روایت کرده که فرمود: سابقین چهار کس هستند: اول پسر آدم، که به دست برادرش کشته شد، و دوم پیشگام امت موسی بود، که همان مؤمن آل فرعون است، سوم پیشگام امت عیسی، یعنی حبیب نجار است، و چهارم پیشگام امت اسلام، یعنی علی بن ابی طالب (ع) است. مؤلف: این معنا در روضة الواعظین از امام صادق (ع) نیز روایت شده. و شیخ طوسی در امالی خود به سندی که از ابن عباس دارد از او روایت کرده که گفت: از رسول خدا (ص) معنای آیه شریفه "وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ" را پرسیدم، فرمود: جبرئیل به من گفت: اینان عبارتند از علی، و شیعیان او، آری علی و شیعیانش جلوتر از هر کس دیگر به بهشت در می آیند و به کرامت و احترامی که نزد خدا دارند مقرب درگاه خداوند. و در کمال الدین به سند خود از خیمه جعفری از امام ابی جعفر (ع) روایت کرده که در ضمن حدیثی فرمود: "السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ" ماییم، و آخرون هم که در باره اش فرموده: "وَقَلِيلٌ مِنَ الْآخِرِينَ" ما هستیم. و در عیون در باب "ما جاء عن الرضا (ع) من الاخبار المجموعة" به سند خود از علی (ع) روایت آورده که فرمود: آیه شریفه "وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ" در باره من نازل شده است. و در مجمع البیان در ذیل همین آیه از علی (ع) نقل کرده که فرمود: منظور سبقت گرفتن به انجام نمازهای پنجگانه است. مؤلف: همانطور که در سابق هم گفتیم، باید این احادیث را حمل بر تمثیل کرد.

(#تفسیر_المیزان_سیدمحمدحسین_طباطبایی_جلد۱۹_صفحه۲۰۵)

برای تایید موضوع سابقین و اینکه شامل چه کسانی می شود روایت از آقای هاشم برحانی آورده می شود:

و عنه، قال: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ الْمَقْرِيُّ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الْجَوَانِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو الْكُوفِيِّ، عَنْ حُسَيْنِ الْأَشْقَرِ، عَنْ ابْنِ عَيْنِيَّةَ، عَنْ عَمْرٍو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: السَّبَاقُ ثَلَاثَةٌ: حَزَقِيلُ مُؤْمِنِ آلِ فِرْعَوْنَ إِلَى مُوسَى، وَ حَبِيبُ صَاحِبِ يَسَ إِلَى عِيسَى، وَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ إِلَى النَّبِيِّ، وَ هُوَ أَفْضَلُهُمْ (صلوات الله عليهم أجمعين)

سابق سه نفر بودند: حزقیل که مومن آل فرعون در ایمان آوردن به حضرت موسی حبیب صاحب یس در ایمان آوردن به حضرت عیسی

و حضرت علی علیه السلام در ایمان آوردن به پیامبر صلوات الله و از بین این سه تن حضرت علی باز افضل هست. (البرهان، فی التفسیر القرآن: سید هاشم بحرانی، جلد ۵، صفحه ۲۷۵)

بابررسی آیات قرآن خصوصیات زندگی فردی و اجتماعی آن بزرگواران این طور برداشت می شود:

گفتار اول فردی

سبقت گرفتن در ایمان زدودن کینه حسد از دل جان

وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ (۱۰)

و نیز کسانی که بعد از آنان [انصار و مهاجرین] آمدند در حالی که می گویند: پروردگارا! ما و برادرانمان را که به ایمان بر ما پیشی گرفتند بیامرز، و در دل هایمان نسبت به مؤمنان، خیانت و کینه قرار نده پروردگارا! یقیناً تورا عفو و مهربان (مترجم حسین انصاریان)

"قرآن مجید در این زمینه می فرماید: وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ، و آنانکه (پس از مهاجرین و انصار) آمدند (تابعین و سایر مؤمنین) همیشه در دعای خود می گویند: پروردگارا! بر ما و برادران دینی ما که در ایمان از ما پیشی گرفتند ببخش و در دل ما کینه و حسد نسبت به مؤمنان قرار نده، پروردگارا تویی که (در حق بندگان) بسیار رئوف و مهربانی. از پیامبر اکرم (ص) نقل شده است: «الْمُؤْمِنُ لَيْسَ بِخُفُودٍ؛ مؤمن کینه توز نیست.» از امام صادق (ع) نیز درباره تفاوت کینه و حسادت نقل شده که فرمود: «حَقْدُ الْمُؤْمِنِ مَقَامُهُ ثُمَّ يَفَارِقُ إِخَاهُ فَلَا يَجِدُ عَلَيْهِ شَيْئًا وَحَقْدُ الْكَافِرِ دَهْرُهُ؛ کینه مؤمن همان (ساعت درگیری) است و هنگامی که جدا شد در دل خود چیزی ندارد، اما کینه و دشمنی کافر همیشگی است.»

همچنین آن حضرت فرمود: «إِيَّاكَ وَ عَادَاةَ الرِّجَالِ؛ فَإِنَّهَا تُورِثُ الْمَعْرَةَ وَ تُبْذِرُ الْعَوْرَةَ؛ از دشمنی با مردم دوری کن زیرا که دشمنی سبب تنهایی و ظاهر شدن عیب های انسان می گردد. امیر المؤمنین (ع) فرمود: «أُحْصِدِ الشَّرَّ مِنْ صَدْرٍ غَيْرِكَ، بِقَلْعِهِ مِنْ صَدْرِكَ؛ شر را از سینه دیگری بر کن با کندن شر از سینه خویش- یعنی وقتی که تو دشمنی نکنی، با تو دشمنی نخواهند کرد.»

اسلام سفارش کرده است که اگر از کسی بدی دیدیم، او را عفو کنیم تا بدین وسیله کینه از بین رفته و مشکلاتی که از این راه برای جامعه اسلامی پیش می آید ریشه کن شده و مسلمانان بتوانند به خوبی در کنار هم در صلح و آرامش به زندگی سعادت مندانه خویش ادامه دهند و البته لازم به ذکر است که این سفارش فقط در مورد مسلمانان است و گرنه در رابطه با کفار که قلب های آنان نسبت به مسلمین مملو از بغض و کینه است و منتظر فرصت و موقعیتند تا ضربه بر مسلمین وارد نمایند عملی نیست. در این باره قرآن می فرماید: «ای گروه مؤمنان محرم اسرار از غیر خود انتخاب نکنید، آنها از هر گونه شر و فساد دربار شما کوتاهی نمی کنند، آنها دوست دارند که شما در زحمت و رنج باشید (نشانه های) دشمنی از دهان آنها آشکار است و آنچه در دل پنهان دارند مهم تر است، ما آیات (و راه های پیشگیری از شر آنها) را برای شما بیان کردیم، اگر اندیشه کنید، شما کسانی هستید که آنها را دوست می دارید، اما آنها شما را دوست ندارند در حالی که شما به همه کتاب های آسمانی ایمان دارید (اما آنها به کتاب آسمانی شما ایمان ندارند) و هنگامی که شما را ملاقات می کنند (به دروغ) می گویند ایمان آورده ایم، اما هنگامی که تنها می شوند از شدت خشم بر شما سر انگشتان خود را به دندان می فشردند، بگو بمیرید با همین خشمی که دارید، خدا از (اسرار) درون سینه ها آگاه است، اگر نیکی

به شما برسد ناراحت می‌شوند و اگر حادثه ناگواری برای شما رخ دهد خوشحال می‌گردند، (اما) اگر (در برابر آنها) استقامت و پرهیزکاری پیشه کنید (نقشه‌های خائنه) آنها به شما زبانی نمی‌رساند و خداوند به آنچه آنها انجام می‌دهند احاطه دارد.»

(گفتار دوم)

جتماعی جهاد تبعیت از رسول

وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ «۱۰۰» و نخستین پیشگامان از مهاجران و انصار و کسانی که بانی‌کوکاری آنان را پیروی کردند.

خداوند از آنها راضی است و آنان نیز از خدا راضی، و (خدا) برای آنان باغهایی فراهم ساخته که نهرها از پای (درختان) آن جاری است، همیشه در آن جاودانه‌اند. این است رستگاری و کامیابی بزرگ. نکته‌ها: در این آیه، مسلمانان صدر اسلام به سه گروه تقسیم شده‌اند: پیشگامان در اسلام و هجرت کنندگان و انصار

ان شاء الله خداوند متعال به ما توفیق دهد تا در صف سابقین قرار گیریم.

اسلام دینی است فطری که از راه دلیل و برهان و بهره‌گیری از صفای باطن و فطرت پاک انسان‌ها، راه توسعه و نفوذ در دل انسان‌ها و ایجاد فضایی مناسب برای زندگی شرافت‌مندانه بر اساس ارزش‌های انسانی را برای همگان فراهم می‌سازد. این دین با خون‌ریزی، ویرانی، نابسامانی و با هدف کشورگشایی و تجاوز به حقوق دیگران سر سازش ندارد و به قول استاد مطهری: «هر نوع قتالی و جنگی به عنوان تجاوز، یعنی (برای دست‌اندازی بر مال و ثروت و نیروهای دیگران) و به عبارت دیگر جنگ برای استخدام نیروهای اقتصادی یا انسانی یک قومی به هیچ وجه از نظر اسلام روا نیست. از نظر اسلام این‌گونه جنگ‌ها نوعی ظلم است. جهاد فقط به عنوان دفاع و در واقع مبارزه با یک نوع تجاوز است که می‌تواند مشروع باشد.»

توضیح اینکه حیات و زندگی در جهان طبیعت به تلاش و مبارزه دائمی با آفت‌ها و خطرهای بستگی دارد، از این‌رو هر یک از موجودات به فراخور حال خود از ابزار مناسب برای دفاع برخوردارند. شاخ‌های پیچ‌درپیچ گوزن، ساق‌های نازک و باریک آهو برای فرار، دندان‌های تیز و پنجه‌های قوی شیر و ببر و پلنگ و نیز ریشه‌های قوی گیاهان، همه ابزارهای دفاعی این موجودات هستند

"مردم در قبال همه پیامبران وظایفی دارند و مسلمانان نیز در قبال پیامبر گرامی اسلام وظایف خاصی دارند.

ایمان و معرفت، تسلیم و اطاعت مطلق، الگو قرار دادن، عمل به دستورات و رهنمودهای پیامبران، چهار وظیفه‌ای است که در قرآن کریم به عنوان وظایف مردم در قبال همه پیامبران مطرح شده است.

علاوه بر وظایف مردم در قبال همه پیامبران، مسلمانان نیز وظایفی در برابر شخص پیامبر گرامی اسلام دارند که عبارت است از: معرفت و محبت؛ تسلیم و اطاعت کامل؛ پیشی نگرفتن از ایشان در هیچ امری؛ نصرت و تکریم؛ بلند نکردن صدا در نزد ایشان و ادب حضور؛ خطاب قرار دادن ایشان با آداب؛ اذن برای حضور و مرخص شدن از محضر ایشان؛ خیر خواهی، ارتباط، توسل، صلوات و سلام؛ و ناراحت نبودن از حکم ایشان. با انجام این وظایف سرانجام کار انسان رستگاری است، اما عده‌ای هم ناسپاسی کرده و به خسران دچار می‌شوند.

جهاد در راه خدا، یکی از مهم‌ترین وظایف و مسئولیت‌های فردی و اجتماعی هر مسلمان است. هر آنچه که مومن در بدست آوردن آن در راه ایمان به الله و فرمانبری او تلاش نماید مثل مقاومت در برابر شر و بدی‌ها و انحرافات، ثابت قدم ماندن در دین الله، استقامت در مقابل وسوسه‌های شیطان، از جمله جهاد در راه الله محسوب می‌شود.

علاوه بر وظایف مردم در قبال همه پیامبران، مسلمانان نیز وظایفی در برابر شخص پیامبر گرامی اسلام دارند که عبارت است از: معرفت و محبت؛ تسلیم و اطاعت کامل؛ پیشی نگرفتن از ایشان در هیچ امری؛ نصرت و تکریم؛ بلند نکردن صدا در نزد ایشان و ادب حضور؛ خطاب قرار دادن ایشان با آداب؛ اذن برای حضور و مرخص شدن از محضر ایشان؛ خیر خواهی، ارتباط، توسل، صلوات و سلام؛ و ناراحت نبودن از حکم ایشان. با انجام این وظایف سرانجام کار انسان رستگاری است، اما عده‌ای هم ناسپاسی کرده و به خسران دچار می‌شوند.

نتیجه گیری

محقق در این تحقیق بر آن شده است تا ویژگی اشخاص مقرب در گاه خداوند متعال را بر اساس آیات و روایات بیان دارد.

اگر انسان در مورد نعمت های الهی که به او از سر لطف و فضل عنایت فرموده ناسپاس باشد و قدر دان نباشد و تقوای او را مراعات نکند، بی شک در دام شیطان لعین گرفتار شده و کم کم از مقام قرب و وجه الهی دور میشود.

بشر از نظر فطری مشتاق قرب باری تعالی است، بنابراین برای رسیدن به این مهم باید خود را متخلق به اخلاق خدای رحمان کند و رنگ خدای بگیرد.

انسان مقرب در عمل از بعد فردی، باید دارای موارد زیر باشد: ایمان، عمل صالح، قلبی بی کینه و... و از نظر اجتماعی: ایثارگر، جهادی و صله رحم و... داشته باشد. اگر انسان دارای چنین خصلت هایی باشد، مورد رحمت خداوند متعال قرار میگیرد، مالش زیاد، اسایش و راحتی هنگام مرگ و رسیدن به بهشت مقرب الهی را پیدا می کند.

منابع

قرآن

۱. طباطبایی، محمدحسین، المیزان، ترجمه، حسین، انصاریان، قم، انتشارات اسلامی، چاپ هشتم، ۱۳۶۸ه، ش.

۲. قرائتی، محسن، تفسیر نور، حسین انصاریان، قم، مرکز فرهنگی درس های از قرآن، چاپ ششم ۱۳۷۸ه، ش.
منابع عربی:

۳. برحانی، هاشم، البرهان- فی التفسیرالقرآن، ترجمه رضا ناظمیان و دیگران، تهران، کتاب صبح، چاپ اول، ۱۳۸۸ه، ش.

۴. سیوطی، جلال الدین عبد الرحمن، الدر المنثور فی التفسیر بالمأثور، تهران، بین الملل، چاپ اول، ۱۳۸۱ه، ش.

۵. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان، قم، ناصر خسرو، چاپ هشتم، ۱۳۸۴ه، ش.

۶. طوسی، محمد حسن، امالی، مترجم صادق حسن زاده، قم، اندیشه هادی، چاپ اول، ۱۳۸۸ه، ش.

۷. فتال نیشابوری، محمد بن احمد، روضه الواعظین، مترجم صادق حسن زاده، قم، نگاران، چاپ اول، ۱۳۹۶ه، ش.